

рчої) діяльності, брати участь у визначенні її стратегічних цілей і вирішенні тактичних завдань.

Відсутність тактичних завдань, а також стратегічних концептуальних ідей і цілей, що ґрунтуються на довгостроковому прогнозі, свідчить про відсутність правотворчої політики в державі взагалі або про односторонність¹.

УДК 340.12

О.М. Литвинов

ЗАМУЕЛЬ ПУФЕНДОРФ ЯК СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФ ПРАВА, АБО ПРО ВАЖЛИВІСТЬ І НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ІДЕЙ ДЛЯ МАЙБУТЬОГО УКРАЇНИ

Розглядається філософсько-правове вчення видатного правознавця XVII століття, представника німецького Просвітництва З. Пуфендорфа, який, розвиваючи природно-правові підходи своїх попередників – голландця Г. Гроція та англійця Т. Гоббса, надає їм ідеям логічної вкоріненості в раціональні структури організації соціального життя в державній формі. Особливістю цього тексту є спроба доведення актуальності ідей та висновків З. Пуфендорфа для правової реальності сучасної України.

Ключові слова: *Пуфендорф, природне право, філософія права, раціоналізм, критика, естетичні категорії, свобода слова, свобода думки, Святе писання.*

Рассматривается философско-правовое учение выдающегося правоведа XVII века, представителя немецкого Просвещения С. Пуфендорфа, который, развивая естественно-правовые подходы своих предшественников – голландца Г. Гроция и англичанина Т. Гоббса, придает их учениям онтологическую укорененность в рациональные структуры организации социальной жизни в государственной форме. Особенностью этого текста является попытка доказательства актуальности идей и выводов С. Пуфендорфа для правовой реальности современной Украины.

Ключевые слова: *Пуфендорф, естественное право, философия права, рационализм, критика, эстетические категории, свобода слова, свобода мысли, Священное писание.*

The philosophic and legal study of outstanding lawyer of the XVII th century, the representative of German Enlightenment S. Pufendorf, who developed the natural and legal approaches of Holland lawyer H. Grotius and English scientist T. Hobbes is considered. He interpreted their ideas ontologically in relation to the social organization as a state form, showing the necessity of its rational structures. The peculiarity of this text is an attempt to prove the actuality of S. Pufendorf's ideas and conclusions for legal reality of modern Ukraine.

Key words: *Pufendorf, natural law, philosophy of law, rationalism, criticism, aesthetic categories, freedom of speech, freedom of thought, Holy Scripture.*

¹ Див.: Мазуренко А. П. Тенденции развития правотворческой политики / А. П. Мазуренко // Юристы-Правоведы. – 2009. – № 2. – С. 8.

Певна парадоксальність назви цієї статті, присвяченій видатному філософу права Німеччини XVII століття, викликана не схильністю автора цих рядків до епатажності (хоча її елемент тут можна споглядати, втім, лише для дійсно освіченої людини, юриста насамперед), а спробою висвітлення та аргументованої демонстрації того становища, що склалося в нашій країні, де ідеї, яким налічується іноді декілька століть, є не тільки чужими, а й навіть ворожими, якщо спиратися на фактичність становища та процесів, що відбуваються. Звісно, йдеться про ідеї правові, про ідеї прав людини, про ідеї організації спільного життя, форми якого отримали назву правової та соціальної держави. Проблемою, що ще існує, є підпорядкування юридичної думки (часто надто відверта) замовним вимогам політичної влади як відчутний і наявний, на жаль, рудимент радянських часів. Політична ж влада у всій сукупності (включаючи й опозицію та органи місцевого самоврядування) свої повноваження, формально надані народом (останній виступає переважно спільнотою, що її визначають як населення або ж електорат), історично традиційно для цих територій використовує для оволодіння матеріальними цінностями (створеними цим народом або населенням). Можна сказати, що відбувається така собі конвертація владних повноважень у статки, що надають можливість й економічного панування, а це в своїй сукупності підкрює всі інші сфери життя таким об'єднаним владно-економічним інтересам¹, включаючи, наприклад, юридичну. Найяскравішим прикладом цього є те, що відомий вітчизняний правознавець Б. Розовський назвав особливістю вітчизняної корупції, а саме: вона має юридичне оформлення².

Такий сумний, якщо не трагічний висновок (трагічний для українського народу) потребує визначення напрямків можливого (якщо ще можливого) подолання несприятливого сценарію розвитку країни, зважаючи на процеси, що реально відбуваються, а не декларативні заяви влади та пропагандистські зусилля засобів масової інформації, значною

¹ Таке поєднання всесвітньовідомий російський історик-сходознавець Л. Васильєв визначав дво-складним терміно-поняттям "влада-власність", що було і є характерною ознакою культур Сходу, у державно-політичному втівленні - східних деспотій (Див.: Васильєв Л.С. Феномен власти-собственности // Типы общественных отношений на Востоке в средние века - М.: Наука, 1982. - С. 5-17; див. також: Васильєв Л.С. История Востока: В 2-х т. - М.: Наука, 1993. - Т.1; іт.). Іншими словами, йдеться про принципову несумісність світоглядних підмурків названих процесів філософсько-правовим принципам (що їх розробляли автори природно-правових концепцій Нового часу, включаючи й З. Пуфендорфа), на яких розбудовувалися сучасні європейські правові системи, насамперед ідея прав людини як рівних прав кожної людини.

² Див.: Розовський Б.Г. Коррупция: от реалій пришлого к иллюзиям настоящего // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: Спеціальний випуск № 5: Проблеми реформування кримінальної юстиції: український контекст і міжнародний досвід. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. - С. 3-29.

мірою також традиційно залежних від тих чи інших владних або/та економічно пануючих структур. Відтворення відношень між владою та народом чи то урядниками та населенням (що відтворюються на різних рівнях їхньої взаємодії), які мають надто багато рис здавалось би подоланого колоніального штиту, є проблемою, вирішення якої потребує величезних зусиль. На рівні науково-дослідному, хоча й надто маловпливовому, одним з таких висновків може бути визнання необхідності вивчення теоретичних основ та філософсько-світоглядних підмурків (чи то просто ознайомлення з ними) тих природно-правових учень західноєвропейської думки, насамперед Нового часу, які мали надзвичайний вплив на створення сучасної північно-атлантичної цивілізації, сьогодні найбільш раціонально сконструйованої та гуманістично спрямованої.

Так можна обґрунтувати актуальність теми цієї статті, оскільки ознайомлення з поглядами одного з найвідоміших і, що є дуже важливим у зазначеному нами контексті, найвпливовіших правознавців XVII століття, дозволить зіставити ідейні коріння тих положень, значну частку яких зафіксовано і в нашій Конституції, із досвідом одних та сьогоднішнім інших. Метою статті є чергова спроба автора довести необхідність раціонального подолання упередженості переважаючої кількості юристів до природно-правових ідей абсолютного гатунку з причин їхньої (мов би) над-абстрактності на прикладі доведення німецьким філософом права майже триста років тому обмеженості такого ставлення до них. *Новизну* такої постановки питання спеціально доводити не треба, оскільки до постаті З. Пуфендорфа з вітчизняних правознавців не звертався, тим більше в аспекті визнання його положень і ідей основою для критичного погляду на сьогоднішню сучасну Україну.

Маємо лише надто коротке реферативне викладення його учення у декількох підручниках з історії вчень про право і державу¹ та переклади ґрунтовного дослідження німецького філософа права Горста Денцера, здійсненого українським філософом Анатолієм Лоєм² і посилання на його думки у розділі "Модернізована теорія природного права" відомої книги американських істориків правової думки Дж. Себайна та Т. Торсона³. Переклади з причин доволі малих накладів не є доступними ширшому загалу, а стосовно посібників та підручників (включаючи й російські, що використовуються в навчальному процесі в Україні⁴) можна сказа-

¹ Див., напр.: Історія вчень про державу і право: Підручник / За ред. проф. Г.Г. Деміденка, проф. О.В. Петришина. - Х.: Право, 2008. - С. 107-108; Деміденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. - Х.: Консум, 2004. - С. 195-196; Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. - К.: Правова єдність, 2009. - С. 85-86; ін.

² Див.: Денцер, Горст. Пуфендорф / Переклад Анатолія Лоя // Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. - К.: Тандем, 2002. - С. 242-266.

³ Див.: Себайн, Джордж Г., Торсон, Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. - К.: Основи, 1997. - С. 382, 385-386.

⁴ Насамперед найпопулярніший з них підручник за ред. В.С. Нерсисянца (Див.: История политических и правовых учений: Учебник для вузов. - М.: ИНФРА М, 1996. Учення Пуфендорфа розглядається на с. 317-320).

ти таке. І в коротких, і в більш поширених тлумаченнях Пуфендорфова вчення указують на підтримку ним кріпацтва як "добровільного договору між панамі і особами, які з тих чи інших причин лишилися роботи"¹, або навіть так: тих підданих, хто не мав роботи і "здав себе в кріпосництво заради власної вигоди"². Як удається, більш адекватно загальну позицію німецького філософа права XVII століття виклав видатний російський філософ права межі XIX та XX століть П.І. Новгородцев, коли наводив думку З. Пуфендорфа, що більше відповідає його загальнотеоретичній позиції раціонального обґрунтування права на основі взаємних обов'язків та врахування необхідності відношення до іншого індивіда з урахуванням таких обов'язків. Новгородцев говорить про те, що, заперечуючи водночас і Гроція, і Аристотеля, "Пуфендорф говорить, що політичною твариною людина стає тільки в державі, коли вона звикає підкорятися законам і віддає перевагу загальному благу перед особистим", і відразу додає, що "надто мало тих, хто здатен на це від природи, більшість же стримується страхом перед покараннями часто так і залишаються все життя непридатними до суспільства"³. Тобто, йдеться про те, що кого називають кріпаками, є люди, що не є здатними надавати перевагу загальному благу перед благом суто особистим. Для нас така думка видатного представника німецького Просвітництва, як його позиціонують у більшості доступних нам джерел, є надзвичайно цікавою, оскільки дозволяє діагностувати "дух кріпацтва", що є фактично "духом рабства" або рабської психології (що дорівнює непридатності до суспільного життя) у представників, скажімо так, тієї частини вітчизняної еліти або істеблшменту, яка печеться лише про особисті статки та групові (корпоративні) інтереси, ігноруючи інтереси загалу чи то переважної кількості населення, іншими словами – народу. Іншими словами, йдеться про рабську психологію (спосіб мислення) надто великої кількості керманічів країни, а такий висновок допомагає нам зробити осягнення наведеної думки видатного правознавця З. Пуфендорфа в контексті його вчення в цілому.

На німецьких теренах дух раціоналізації буття людини та втілення його в різних сферах пов'язаний з іменами К. Вольфа, найбільш відомого та впливового філософа, зокрема в Російській імперії XVII та XVIII століть, Томазія, іншого борця з марновірством, науковця й блискучого публіциста. Але перед цим слід говорити про Замуєля Пуфендорфа (Samuel Pufendorf), який у захисті свободи думки і свободи слова ще в XVII столітті звертався насамперед до аргументів правового, точніше – природно-правового характеру. Мабуть, загостреності постановки питань з бага-

¹ Див.: История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под ред. В.С. Нерсесянца. - С. 318.

² Коркич А.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. - С. 86.

³ Див.: Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права // Новгородцев П.И. Сочинения. - М.: Гаритет, 1995. - С. 130-131.

трьох загальносоціальних проблем у правовому "полі" можна знайти пояснення й виходячи з особистісних відомостей про професора Пуфендорфа, а саме: його нешляхетне походження за наявності блискучих здібностей дослідника й таланту викладача і літератора постійно додавало пошукам істинності в напрямку раціоналістичної методології Г. Гроція того морального напруження спробі доведення необхідності дотримання позицій людського достоїнства незалежно від станової належності. Його прагнення довести до свідомості сучасників цінність кожної особистості перевершило навіть протестантські основоположні принципи, де людина вже доволі високо підняла голову в усвідомленні своєї значущості за умов широго служіння Богові своєю працею. Пуфендорфа звинувачували в тому, що він "розриває зв'язок між релігією та наукою і пристає, таким чином, до язичників"¹. Ці та інші схоластичні закиди стосовно ігнорування "божественного откровення" були, між іншим, досить небезпечними не тільки в науковому, а й у суто життєвому сенсі, зважаючи на час, коли традиції середньовіччя були ще дієвими та впливовими. Але той факт, що Пуфендорф багато років був на службі у шведського короля і мав від нього велику підтримку, а також вплив у справах організації правового життя, пояснює й багато чого в його сміливості у викладенні своїх думок, навіть його іронічність та зазначену вже сміливість у висновках. Наприклад, він доводив, що політико-правовий лад, що склався в його часи в Німеччині як сукупності величезної кількості дрібних держав, неможна було віднести ані до аристократії, ані до демократії, ані до змішаної форми, він його визначав як "потворний"², використовуючи цю по суті естетичну категорію для більш емоційного втілення своїх думок задля посилення їхнього впливу. Приклад, який не втратив актуальності, оскільки дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш болючих питаннях, у даному випадку державотворення, що можуть бути осмисленими не тільки в категоріях права, а й етики та естетики.

Німецький професор захищав права розуму на панування в науковій царині і не визнавав окремої релігійно-християнської науки, а для схоластів, як відомо, найважливішим аргументом було пояснення його божественного, тобто підтвердженого виключно, Святим письмом, обґрунтування загальної природи людей, незалежно від національних, станових, релігійних тощо відмінностей, тобто йшлося про раціоналістичне обґрунтування природно-правових поглядів та, відповідно, про обґрунтування рівних прав кожної людини. Для того часу це мало такий вигляд, який сформулював провідний російський історик філософії права початку ХХ століття П. Новгородцев: "Природне право, на його думку, повинно мати од-

¹ Див.: Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права. – С. 128.

² Див.: Там само. – С. 131.

накове значення для нехристиян, як і для християн¹. Зауважимо від себе, що така позиція є значним кроком уперед на шляху, визначеному Дж. Локком, можна навіть говорити про її сучасний рівень значущості, зважаючи на реалії ХХІ століття в деяких регіонах світу, правда, маючи на увазі передусім "нехристиян", як то в термінології видатного німецького правознавця.

У його поглядах і загальній позиції маємо ще декілька пунктів, що не тільки можуть бути цікавими для нас, а й певною мірою повчальними, а також такими, що відповідають та підтверджують концептуальні положення цього дослідження. Так, стосовно влади він заперечує погляди попередніх часів стосовно божественного походження й наполягає на історичній її обумовленості та людській природі з усіма негараздами та недоліками, що витікають з природи людини, переважно егоїстичної. Актуальними виглядають його міркування стосовно обов'язковості дотримання норм права, які він розглядав насамперед як норми соціально-етичні, усіма членами суспільства, незалежно від їхніх посад, суспільного статусу, майнового стану тощо. І друге, вельми симптоматичне в світоглядно-культурологічному сенсі. З. Пуфендорф категорично відхиляє старозаповітний погляд на історію, зокрема на пояснення і влади, і держави, як такий, що не може пояснювати практику європейських держав². Це ми можемо пояснити насамперед задекларованою в цій частині Святого писання нерівністю людей і навіть цілих народів, що принципово суперечило поглядам прихильників природноправових доктрин. Упевненість в універсальності раціоналістичного методу – від фізики та геометрії до політики і права – породжувала й упевненість у тому, "що система природного права дає підстави для обґрунтованого наукового підходу до суспільних наук і наукового керівництва в суспільній практиці"³. Це було яскравим вираженням того становища в інтелектуальній сфері, що його визначав розвиток фізичних наук, за аналогією з якою мислилися й процеси, що відбувалися в соціумі, а, значить, відповідно, й всього, що стосувалося їхнього осягнення, це насамперед піднімало значущість дедуктивного методу. Як зазначали відомі американські історики політичної та правової думки Дж. Себайн та Т. Торсон, і через століття Ш. Монтеск'є з цієї точки зору розглядає концептуальні положення як природного, так і позитивного права, дійшовши висновку, що "практична користь теорії природного права ґрунтувалася переважно на тому факті, що вона вводила нормативний елемент у право і політику, масив трансцендентних вартостей, таких, як справедливість, добра віра й чесність у веденні справ, за

¹ Див.: Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права. – С. 129.

² Див.: Там само. – С. 130.

³ Себайн, Джорж Г., Торсон, Томас Л. Історія політичної думки. – С. 382.

якими можна було судити про достоїнства чинного права¹. Як бачимо, тут відзначається єдність раціонального та морального як підстава "достоїнства чинного права", і те, що природноправові концепції мають таку відчутне практичне значення, у чому надто часто їм відмовляють (аж до докорів) їхні критики-супротивники.

Щодо ж З. Пуфендорфа, то американські дослідники апелюють до його пропозицій у питанні суспільного договору, навіть цитуючи його думку про виникнення та сутність держави² (яка, до речі, збігається з аналогічними міркуваннями Т. Гоббса, Б. Спінози, і, значною мірою, Г. Гроція), а також за допомогою Пуфендорфа з Альтузієм указують на формально-теоретичну і водночас політично-практичну слабкість однієї з позицій Дж. Локка в цьому питанні. Йдеться про мовчазне (з боку останнього) припущення мов би консенсусу як згоди підкорення меншості рішення більшості, а до того обмеження ідеї суспільного договору лише ідеєю домовленості між індивідами, а не тільки індивідів з урядом. Звертаючи увагу на більш глибоку позицію німецького милителя, Себайн і Торсон писали: "як твердив Пуфендорф, фікція суспільного контракту мусить доповнюватися ще однією фікцією одностайного консенсусу"³. Можна сказати, що йдеться про мислення згоди більшості тождною функціонуванню всього суспільства, що буде подолано американською і німецькою філософсько-правовою думкою в наступні часи не без впливу З. Пуфендорфа.

Пояснення такої позиції слід починати з філософії⁴. Талановита й сприйнятлива до нових ідей молода людина пристрасно віддається духу наукової точності і методу, розуміє в цьому сенсі значення заміщення засад теологічних - філософськими, схоластичних - доказовими як фактичними, спрямовує зусилля на систематизації існуючого знання. І хоча він сам вважає себе еkleктиком⁵, ми б сьогодні назвали його систематиком, оскільки головним є те, що загальнофілософські положення та постулати вчений намагається поширити на сфери етики, політики та права, довести їхню корисність для поточного людського життя⁶. З цієї точки зору його прагнення поєднати філософію як логіку з досвідом та етичного штибу зобов'язаннями, а все це з практичною спрямованістю людської діяльності роблять його постать не тільки визначною (і, до речі, очевидно недооціненою, незважаючи на досить численні посилання на його праці

¹ Себайн, Джорж Г., Торсон, Томас Л. Історія політичної думки. - С. 383.

² Див.: Себайн, Джорж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. - С. 385.

³ Себайн, Джорж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. - С. 473.

⁴ Наступний текст про З. Пуфендорфа викладається переважно за: Денцер, Горст. Пуфендорф / Переклад Анатолія Лоя // Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. - К.: Тандем, 2002. - С. 242-266.

⁵ Див.: Денцер, Горст. Пуфендорф. - С. 244.

⁶ Див.: Там само. - С. 244.

та думки), а й актуальною в сенсі сучасного "звучання" тих думок, що він їх висловлював так багато років тому. Його оригінальність доводити немає сенсу, бо не це є головним, і нових засадничих ідей він людству не подарував, але його прагнення поєднати два парадигмальні напрямки тогочасного мислення (сприйняття і пояснення світу, тобто філософії) як спробу не тільки теоретичного, а й життєво-екзистенціонального втілення знання свого часу, мабуть слід оцінити по-достоїнству. Г. Денцер, наш сучасник з Німеччини, коротко це резюмував так: "Різноманітним чином у своєму житті та справах він пов'язує раціональність та емпірію". Його прихильність Р. Декартові та Б. Спінозі не заважала віддавати шану Ф. Бекону та Т. Гоббсу, що в справах політико-правових принесло досить несподівані для його часу і вельми зрозумілі нам сьогодні результати. Відкинувши слідом за щойно зазначеними мислителями пануючу тезу про філософію як *ancilla theologiae* (служниця теології), З. Пуфендорф самостійно і, як ми вже зазначили, наполегливо і мужньо виводить її постулати з поєднання природних фактів з логічними висновками раціонального мислення, що для його часу та особливо для його країни було можна сказати зухвалим². Невдовольняючись схоластичним аристотелизмом ще в студентські роки Пуфендорф переконується в методологічних можливостях і практичній перевазі піфагорейського Числа і Декартова геометричного підходу у всіх сферах знань, але його увагу притягують насамперед філософсько-етичні та політико-правові студії. Звідси ще молодий учений був уже критично налаштованим, що, зокрема, відбилося у відмові від докторського ступеня і що було демонстрацією зневаги до схоластичного методу, обов'язковим для пошукувачів наукового ступеню (як у нас у радянські часи обов'язковим було посилення на "матеріали" пленумів та з'їздів КПРС, незалежно від наукової спеціальності). Це також втілювалося в творі "Стан німецької імперії" (авторство якого він заперечував усе життя з причин можливих переслідувань) – це була нищівна критика як стану, так і конституції, системи університетської освіти, навіть державних установ тогочасного Райху (імперії), того, що він і назвав "потворним".

Переїхавши з Гайдельберга у вновзаснований університет у Лунді на запрошення шведського короля Карла XI професор Пуфендорф отримав можливість вільно пропагувати свої погляди і шляхетним студе-

¹ Денцер, Горст. Пуфендорф. - С. 244.

² Залишаємо за межами наших роздумувань фактичність не-існування в ті часи "національного" патріотизму в сфері інтелектуально-освітнянського загальноєвропейського товариства, у даному випадку це пояснює служниця німецького професора шведській короні. Латина та вся вченість тих часів уже робила такою собі інтелектуальною реальністю існування того, що сьогодні має назву "Європейського союзу". Звідси, до речі, можна дійти таких висновків, що можуть зробити (як на думку автора цього дослідження, правомірно) надто очевидними (для вільно мислячих людей) значення освіти і науки як загальнокультурних основ і єдності людства, і його, людства, неапокаліптичних перспектив як очікувань.

ям (водночас і на філософському, і на юридичному факультетах) у своїх лекціях, які сучасники оцінювали як "блискучі", і в дослідженнях, яким судилося стати головними працями його життя. Короля привабила вису- нута Пуфендорфом ще раніше теза про неподільність суверенитету, що обґрунтовувало й посилювало його позиції після війни з Данією та під- корення нових земель. А вчений розвинув неабияку активність і видає свої головні фундаментальні твори, де розвиває й систематизує природ- ноправову доктрину - "Вісім книжок про природне та міжнародне право" та "Про обов'язки людей і громадян згідно природного закону". У пер- шому на основі природного права приведено в систему всі правові сто- сунки представників різних станів і спільнот, що пояснює значення Пу- фендорфа для кодифікації права вже потім, на межі XVIII та XIX століть, наприклад, потім вплив його ідей був значним при підготовці Загально- го земельного права в Пруссії та законів загального громадянського права в Австрії¹. У другому Пуфендорф викладає свої погляди на природне право як вчення про обов'язки, що виникають у людини перед Богом, перед собою та іншими людьми з природного закону, тобто ще в природному (додер- жавному) стані. Слід мабуть зазначити, що видатний український філо- соф права XIX століття П. Юркевич звертає увагу саме на цей пункт учення Пуфендорфа (і Томасія), констатуючи, що у них "філософія права є вченням про обов'язки особи щодо іншого"². Німецький вчений з викладених ним позицій робить очевидним, що природне право не є чимось самочинним у претензіях індивіда на все, що навколо нього, а стає зрозумілим, що з прав- ому приходять й обов'язок. З цього також природно витікає, що в такому сен- сі немає жодного індивідуального, а є лише соціальне природне право. А те, що загальні положення і норми природного права витікають з розуму, має вельми суттєве практичне значення, оскільки тоді вони мають бути кон- кретизованими стосовно особливостей та історичних ситуацій у державі³.

¹ Див.: Денцер, Горст. Пуфендорф. - С. 248.

² Юркевич, Памфіл. З рукописної спадщини / Упорядкув., пер. укр. в комент. М. Ткачук. - К.: Видавничий дім "KM Academia", Університетське видавництво "Пульсари", 1999. - С. 49. Додамо про те, що в такому ракурсі світова думка звертається до проблеми "іншого" у другій половині XX століття (переважно у Франції). Додамо також і те, що таким чином вельми виразно простежується цікава лінія інтелектуального (раціонального) осягнення обов'язку як етичної, а потім правової підстави взаємодії індивідів: голландська думка XVI століття - англійська думка XVII століття - німецька думка XVIII століття - українська (та російська) думка XIX століття - французька думка XX століття. У взаємовпливі з християнським релігійним корінням така "лі- нія" може стати не тільки цікавою темою філософсько-правового дослідження, а й доказом по- стійної актуальності філософського знання взагалі, нехтування яким, особливо в заведбанні ідеальних етичних і правових основ людської взаємодії на основі обов'язку, призводить до таких форм державництва, які З. Пуфендорф і називав "потворними". Звідси витікає ще вельми актуа- льна тема стосовно "накладання" цієї "сислової матриці" на наше українське сьогодні, де прояви ірраціональності аж до такої потворності зводять нанівець як мінімум положення україн- ської ж конституції, а як максимум - захишають переважачому кількості українців сподівань на достойне існування сьогодні і в майбутньому.

³ Див.: Денцер, Горст. Пуфендорф. - С. 249.

Г. Денцер, підкресливши "гуманістичну компетентність" З. Пуфендорфа, пропонує стисле викладення доктрини видатного філософа права "на основі ряду Природа - Природний стан - Природне право"¹. Природа, за Пуфендорфом, розподіляється на природу фізичну та природу розумно-вольову, які поєднані в природі людини. Розум і воля людини природним же чином пов'язана з законом, і тоді право стає наслідком відповідальності стосовно соціального життя. "Для людини природною є культурна здатність"², оскільки суспільство є, так би мовити, "місцем зустрічі" окремого індивіда та спільноти, де вони досягають досконалості завдяки перехрещенню вертикальної та горизонтальної взаємодії вертикально - у підпорядкуванні закону, горизонтально - у співвідпорядкованості з іншими.

Далі ми можемо відзначити поглиблення розуміння природного стану у Пуфендорфа в порівнянні з Гоббсом, у німецького мислителя він охоплює "цілу сукупність форм існування: від безпомічності при народженні до суспільного життя у свободі без повеління"³. "Природний стан є мисленна фікція в дедукції від природи до природного права і виступає протилежним поняттям стосовно громадянського стану"⁴, пояснює Г. Денцер, і далі звертає увагу на думку цього явно недооціненого в нашій українській правознавчій науці філософа права, що указує на надзвичайне ставлення його до права, точніше - до природного права. Він, досліджуючи його з точки зору можливості реалізації, поширює його дію і на природний стан, який, згідно своєї загальнофілософської концепції, також тлумачить як стан суспільний (повторимо: оскільки людина то є суспільна істота). Значимість природного права неймовірно зростає, оскільки воно є єдиним регулятивом міжлюдських стосунків⁵. Його природне право - це є доктрина обов'язків згідно покладеної в її основу природи людини, а його, природного права фундаментальний закон "є, по суті, зако-

¹ Див.: Там само. - С. 251.

² Див.: Там само. - С. 252.

³ Див.: Там само. - С. 252.

⁴ Див.: Там само. - С. 252.

⁵ Плідність цієї думки важко переоцінити, а її відсутність у сучасних україномовних та російськомовних підручниках для майбутніх юристів (де звичайно обмежуються тлумаченням природного стану за Т. Гоббсом та Дж. Локком у першопочатковому і дещо наївному - хоча й достатньому для їхніх концепцій та їхнього часу - вигляді) можна пояснити в декілька способів. Головними виглядають два наступних. По-перше, фактичне "невтручання" в ідейний та персональний склад фундаменту історії правознавства, визначений ще класичним підручником радянських часів "Історія політичних та правових учень" за редакцією В. Нерсисянца (для нас - за виключенням постатей українських та сучасних, XX та XXI століття), іншими словами, фактичне продовження традиції "вибіркової" компетенції; по-друге, як здається, така собі обережність щодо можливості зазіждювання у "поверненні до Маркса", що можна пояснити досить легко у вітчизняній науці, але важко - у російській. Останнє можна б було назвати "дитячою хворобою "правизни" в соціальних науках", зважаючи на реальний вплив К. Маркса на суспільствознавство, включаючи навіть і його та Ф. Енгельса недолугі "проороцтва" щодо долі права і держави в майбутньому.

ном взаємних зобов'язань щодо соціальності"¹. Тоді і держава стає "найдосконалішою формою людського опору і відповідає природі людини, бо людській природі притаманна досконалість"², а проблемі опору (спротиву) беззаконню та свавілля Пуфендорф приділив також багато уваги, зокрема, підтримавши певні положення Славної революції, здійсненої англієцями³ (додамо від себе: під ідейним проводом Лж. Локка).

І, на останок, коротко, дві констатації. Перша. Загальне критичне ставлення З. Пуфендорфа до подій та ідей, становищ та думок тощо мало вагомий результат для філософії права і правознавства в цілому. Друга. Його надзвичайний вплив, так мало досліджений у вітчизняній правничій науці, і на його сучасників (французів, американців, англієць, не говорячи вже про німців і скандинавів), і на послідовників у наступні часи робить його постать такою ж надзвичайною в історії правознавства.

А насамкінець таке, що потребує спеціального дослідження. Це його обізнаність у Святому письмі та звернення до Біблії як основа гуманістичної спрямованості творчої спадщини, і водночас неприйняття церковності навіть у її надто наближеному до людини протестантському варіанті через "істовість" відношення та догматизм учення, що принципово суперечило критичності раціонального мислення. Останнє ж видатний німецький мислитель вважав притаманним самій природі людини.

Звідси гранично коротко про можливі висновки, які мають значення для нас і в науково-теоретичному, і в життєво-практичному плані.

1. Необхідною є постійна раціональна критика існуючих думок, дій та інституцій як умова можливості "переваги найкращого аргументу" (Ю. Габермас та ін.), оскільки інші, а значить авторитарні тощо способи взаємодії за визначенням є гальмами культурного та соціального розвитку, сюди ж можна додати й думку про єдність раціонального і морального в праві⁴.

2. Така критика, а також узаконена єдність раціонального і морального в праві, має ґрунтуватися на світоглядній і правовій основі поваги до "іншого" з визначенням відповідних взаємних зобов'язань, що є принциповим не тільки стосовно морально-етичної сфери, а й праворозуміння взагалі⁵.

¹ Деншер, Горст. Пуфендорф. – С. 253.

² Див.: Там само. – С. 253.

³ Див.: Деншер, Горст. Пуфендорф. – С. 254-255.

⁴ На формування такого способу мислення й дій спрямована підготовка юристів у Німеччині (як і в інших країнах західного ареалу культур). Як приклад можна навести текст професора Університету Крістіана Альбрехта у м. Кіль, одного з провідних учених-правознавців у світі Р. Алексі, де у формі статті подано одну з його лекцій з філософії права як критику книги "Нормативна вимога права" іншого філософа права С. Берті. Див.: Алексі Р. Непротивність, етапфіка та рішення // Філософія права та загальна теорія права. – 2012. – №1. – С. 27-36.

⁵ Як приклад однієї з найсучасніших концепцій права як єдності прав і обов'язків (тобто зобов'язань стосовно "іншого") можна навести погляди професора філософії права Університету імені "Коло Ро"еріса (Університету права Литви, м. Вільнюс) А. Вайшвілі. Див.: Вайшвіла А. Правової персоналізм" как аксиологическая теория и как "етодология правопонимания в современном демократическом обществе // Проблемы философии права: Сборник статей / Авт.: А. Колеров, А.П. Козырев, А.Н. Литвинов и др. ; [Под ред. А.Н. Литвинова]; "ВД Украины. Луганск. гос. ун-т внутр. дел. – Луганск, 2006. – С. 285-305.

3. Для характеристики правничих та державницьких процесів є велими плідним використання категорій інших наук, наприклад суто філософських, як то у З. Пуфендорфа, зокрема естетичних, що є вже сталою практикою у світовому правознавстві¹, але не є такою у правознавстві вітчизняному.

Можуть бути й інші висновки з вищевикладеного, наприклад, про необхідність вивчення спадщини видатного німецького філософа права або про кріпашке чи то рабське мислення (тобто ігнорування спрямованості на "благо всіх") багатьох керманців сучасної України, але для нас сьогодні, як удається, найбільш актуальними і водночас корисними є саме ці.

УДК 343.9.024.336.7

О.А. Бурбело
Л.М. Чуніхіна

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

З урахуванням перспектив приєднання України до Європейського співтовариства, у статті досліджені аспекти міжнародного співробітництва суб'єктів державного фінансового моніторингу з відповідними державними органами іноземних держав щодо обміну досвідом та інформацією з питань регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Ключові слова: *фінансовий моніторинг, "відмивання доходів", міжнародне співробітництво, принцип взаємності договору, запобігання та протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.*

С учетом перспектив присоединения Украины к Европейскому содружеству, в статье исследованы аспекты международного сотрудничества субъектов государственного финансового мониторинга с соответствующими государственными органами иностранных государств по обмену опытом и информацией, связанной с регулированием и надзором за деятельностью финансовых учреждений в сфере предупреждения и противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, или финансированию терроризма.

Ключевые слова: *финансовый мониторинг, "отмывание доходов", международное сотрудничество, принцип взаимности договора, предупреждение и противодействие легализации доходов, полученных преступным путем.*

With the prospects of Ukraine's accession to the European community, in this paper the aspects of cooperation mezhhdunorodnom entities of state financial monitoring with the relevant government authorities of foreign countries to exchange

¹ Одним з найбільш відомих прикладів є наступне видання: Gearey, Adam. Law and Aesthetics. – Oxford-Portland Oregon: Hart Publishing, 2001.